

Володимир Литвиненко,
здобувач

УДК 007: 304: 070: 316.77

Збереження смислової компоненти журналістського тексту при перекладі

У статті розглянуто поняття смислу тексту. Окреслено специфіку розуміння смислу в текстах мас-медіа. Описано вирішення проблеми відтворення смислової компоненти при перекладі.

Ключові слова: смисл, інтерпретація, розуміння, медіатекст, контекст, переклад.

Постановка проблеми. Кожен журналістський матеріал створюється з певною метою, яка реалізується у процесі комунікації через текст. Коли ж ми маємо справу з перекладними журналістськими текстами, виникає необхідність подбати про те, щоб у процесі комунікації вторинний текст зберігав ту ж функцію, що й оригінал, незалежно від того, чи учасники комунікації є носіями однієї мови, чи різних мов. Оригінальний текст переклад мають справляти на одержувачів однаковий або максимально близький вплив – повідомляти їм один і той же обсяг інформації, викликати однакові або принаймні однотипні емоційні реакції, спонукати до однакових дій тощо. Саме тому однією з важливих проблем при вивченні тексту у процесі перекладу вважається визначення смислу тексту, який, за словами А. Новікова, «фокусує в собі всі інші проблеми, пов'язані з вивченням основних закономірностей структури тексту і його функціонування» [1, 23].

Метою статті є з'ясування чинників, що визначають збереження смислу журналістського тексту у процесі перекладу. Досягнення цієї мети передбачає такі завдання: визначити поняття смислу тексту, зокрема медіатексту; розглянути проблему інтерпретації тексту як передумови розуміння смислу; з'ясувати вплив культурологічного контексту на рівень точності сприйняття авторського смислу.

Поняття смислу, яке наприкінці XIX ст. актуалізував у науковому обігу відомий німецький філософ і логік Г. Фреге, протягом XX ст. неоднаково сприймали і витлумачували в межах різних сфер знання, збагачуючи змістом окремих наук і напрямів досліджень.

Так, для філософії поняття смислу – це актуальна цінність, значимість предмета для суб'єкта. Саме такої точки зору дотримувався Е. Гуссерль на початку XX ст. У 80-х рр. його думку підтримував український філософ С. Васильєв у своїй праці «Синтез смислу при створенні та розумінні тексту». В основу свого визначення смислу він

також закладає цінність як важливий чинник. Дослідник виділяє декілька складників смислу. Одним із таких складників є предметна об'єктивація людського досвіду у вигляді знань про цей предмет. Іншим складником є індивідуальний досвід, глибоко особистісне ставлення індивіда до предмета і сподівання, що виникають у цій ситуації, емоції, пам'ятні асоціації, які виділяють цей предмет із безлічі подібних до нього. Все це, за словами автора, творить «смысл-цінність» (термінологія С. Васильєва), який має відношення не лише до предметного світу, але й реалізується на рівні тексту, оскільки є одним із його смислових рівнів. Інший рівень тексту – це «смысл-повідомлення», тобто те, про що хотів сказати автор [2, 96–98].

Все це дозволяє автору зробити висновок, що закладений у тексті «смысл-повідомлення» є специфічною властивістю, яка відрізняє його від усіх інших предметів, які текстами не є, а «смысл-цінність», якого текст набуває внаслідок включеності його в систему життєдіяльності суспільства, навпаки, зближує його з іншими предметами, робить його елементом того предметного універсуму, в якому розгортається все людське життя [2, 98].

Про смисл як про екстралінгвістичне явище згадується у роботі Н. Слюсарєвої «Смысл як екстралінгвістичне явище» [3]. Авторка вважає, що смисл як явище, безумовно, пов'язаний із розумовою діяльністю; він може бути виражений найрізноманітнішими засобами, що знаходяться у розпорядженні людини. При цьому такі засоби можуть перебувати як усередині однієї мови, так і належати різним мовам. Більше того, вони можуть взагалі бути позамовними. Все це дає підстави Н. Слюсарєвій зробити висновки, що смисл – це екстралінгвістичне явище, що наявне у свідомості. «Смысл може тлумачитись як сфера, у якій відбувається перехід від нижчих форм розуміння до вищих, причому не лише в плані онтогенезу, а й філогенезу» [3, 199].

Подібнерозуміння смислу знаходимо й у відомого психолога М. Жинкіна: «Смысл – це те, що віддзеркалює дійсність» [4, 131].

У мовознавстві інтерес до проблеми смислу розглядається переважно як смисл слова у його протиставленні значенню. Узагальнені дані, що характеризують смисл у контексті протиставлення його значенню, містяться в роботі О. Бондарка.

Значення є змістовною стороною деякої одиниці цієї мови, тоді як смисл (один і той же) може бути переданий різними одиницями в цій мові. Крім того, він може бути виражений не тільки мовними, але й немовними засобами.

Значення тієї чи іншої одиниці є елементом мовної системи, тоді як конкретний смисл – це явище мовлення, що має ситуативний характер.

У зв'язку значень із мовними одиницями і з системою конкретної мови проявляється неуніверсальність мовного значення. Значення одиниць різних мов можуть не збігатися за своєю змістовною характеристикою, за обсягом, за місцем у системі. Що ж стосується смислу, то він не залежить від різниці між мовами. За своєю природою він є універсальним, інваріантним змістом віддзеркаленої діяльності людини [5].

Проблема смислу розглядається в лінгвістиці також і при дослідженні такої одиниці як речення, де поняття смислу пов'язується переважно з явищем предикації. Тим самим він розглядається як опозиція до мовного і мовленнєвого, мовного і комунікативного. Ця тенденція посилюється ще більшою мірою при переході до тексту як складної комунікативної одиниці. При цьому в лінгвістиці тексту, де основна увага зосереджена на формальних засобах зв'язку речень і виділення на цій основі цілісних фрагментів (надфразових єдностей), смисл відіграє допоміжну роль, ототожнюючись із тією інформацією, яка повідомляється в таких цілісних утвореннях, зі знаннями, що містяться в них [6]. Іноді смисл такого роду єдностей протиставляється цілому текстові. Так наприклад, І. Гальперін пропонує вважати смислом тільки те, що повідомляється в окремому фрагменті, а стосовно до цілого тексту, на його думку, слід говорити про зміст. «Зміст стосовно до тексту набуває свого термінологічного вживання, відмінного від понять «смисл» і «значення». Зміст як термін граматики тексту будемо відносити лише до інформації, закладеної до тексту в цілому; смисл – до думки, повідомлення, що закладені у реченні або в надфразовій єдності; значення – до морфем, слів, словосполучень» [7, 20].

У роботах, присвячених аналізу тексту з комунікативної і когнітивної точок зору, смисл зазвичай розглядають як ментальне утворення, яке формується в результаті його розуміння. При цьому розрізняють такі види смислу як: «поверхневий», «глибинний», «предметний», «образний», «особистісний», «мовленнєвий», «ідейний» та ін. Іноді тут смисл протиставляється змісту [1; 8] Такий термінологічний «різновид» особливо характерний для тих робіт, предметом дослідження в яких є художній текст.

Розглядаючи розуміння смислу в журналістських текстах, Ф. Бацевич, Р. Мільтруд, В. Різун виділяють поняття комунікативного смислу тексту [9; 10; 11], визначаючи його як відношення змісту тексту до мети комунікації. Розуміння комунікативного смислу по-

лягає в поєднанні ступеня тотожності смислу, що вкладається в текст як автором, так і реципієнтом.

Як зазначає Т. Ленкова, стосовно текстів ЗМІ доцільно, мабуть, говорити не просто про смисл як реалізовану інтенцію автора, а про медіасмисл. Журналіст не завжди втілює в мовну форму свій індивідуальний задум, тому неправильно було б ототожнювати авторський і особистісний смисли. Журналіст, який виконує чиєсь замовлення, не завжди поділяє точку зору ініціатора тексту [12, 95].

Тому не варто приписувати журналісту те світосприйняття, ту оцінку подій, які простежуються в медіатексті. Іноді читає навіть не уявляє, хто його віваві в дійсності. Журналісти виконують деколи роль не адресанта, а банального інструмента, здатного втілитисмисл, призначений для передачі у вдалу мовну форму, ґрунтуючись на знанні екстралінгвістичних характеристик потенційної аудиторії.

Сьогодні очевидна тенденція до відмови від пошуку єдино правильного смислу тексту. Текст може розглядатися як множинність інтерпретацій смислів. Разом із тим буденна свідомість читача опирається тезі «множинності смислів» журналістського тексту. У суспільстві існують рамки інтерпретації тексту. Тлумачення тексту, що виходить «за межі», заперечується суспільством, сприймається як неправильне.

Центральне питання, що виникає, коли ми маємо справу з текстом, полягає у з'ясуванні того, яка інформація міститься в цьому тексті. Журналіст як суб'єкт тексту завжди враховує певну просторово-часову перспективу, а також оцінює структуру свого оточення.

Сприйняття тексту, як показали дослідження психолінгвістів, зводиться до такого вихідного постулату: у всякому тексті, якщо він відносно закінчений і послідовний, висловлена лише одна основна думка, одна теза, одне положення. Все інше підводить до цієї думки, розвиває її, аргументує, доводить.

Т. А. ван Дейк відзначав необхідність існування єдиного семіотичного простору автора й аудиторії, всі учасники ситуації повинні мати семіотичний досвід, тобто знання про світ [13, 185]. І чим багатша у реципієнта модель світу у конкретній предметній галузі, тим глибше він занурюється у смисл тексту. Читає прочитує текст, вибираючи з нього лише те, що відповідає його інтересу або комунікативній меті у цей час.

Ще однією умовою вдалої комунікації вважаються фонові знання, тобто знання реалій і культури, якими володіють мовець і слухач. Фонові знання – «сукупність відомостей, якими володіє кожен, хто пише, і для кого цей текст створюється» [14, 7]. Синонімічним поняттю «фонові знання» можна вважати поняття пресупозиції. «Пре-

супозиція – це ті умови, за яких досягається адекватне розуміння смислу...» [7, 44].

Також смисл тексту ототожнюється деякими вченими з концептом, який, у свою чергу, співвідноситься зі знаком (у тому числі й мовним):

«Концепт – це інформація, яку знак несе про можливі денотати, про їх місце в системі реалій, в універсумі» [15, 10]. В. Красних зазначає, що при породженні тексту вихідною точкою служить концепт, який є глибинним смислом, згорнутою смисловою структурою тексту [16, 60]. Продовжуючи думку Х. Вайнріха, К. Серажим наголошує, що концепт є своєрідною «точкою вибуху», яка спонукає текст до життя. З одного боку, він є відправним моментом породження тексту, а з іншого – кінцевою метою його сприйняття [17, 63].

Концепт, таким чином, відіграє у тексті роль смислової домінанти, яка організує його смислову структуру. Орієнтація на концепт як на репрезентант смислу тексту дозволяє розглядати його (концепт) як «резервуар» сукупності смислів мас-медійного матеріалу [18, 167].

Беручи до уваги наявність відмінностей у тлумаченні науковцями термінів «смысл», «зміст», «значення», про що йшлося вище, вважаємо за доцільне окреслити наше розуміння згаданих понять у рамках цього дослідження. Тож смисл – це єдність мовних та позамовних складників, які дають можливість виявити глибинну сутність наведеної в тексті інформації. Зміст є основою повідомлення і відображає фрагмент дійсності, про який ідеться в тексті. Тоді як значення стосується не тексту, а окремих мовних одиниць – слів, словосполучень, фраз, які найменше залежать від інтерпретації, об'єктивно відображаючи систему зв'язків і відношень.

При сприйнятті текстів ЗМІ виникає, як правило, ще одна досить серйозна проблема. Всього кілька десятиліть тому світ не був настільки глобалізованим, як це спостерігається зараз. У сучасному суспільстві журналісти повинні пам'ятати про те, що їхня продукція входить у міжнародний медіапотік. Тож автор при створенні матеріалу змушений орієнтуватися не тільки на середньостатистичного представника своєї етнічної групи, але й на іноземного читача.

У цій ситуації на перший план виходить проблема збереження смислової компоненти тексту при перекладі.

Як відомо, переклад – це не «система трансформацій і заміन рівноцінних одиниць однієї мови одиницями іншої мови», оскільки він «є повноцінною мовною діяльністю мовою перекладу, при якій у тексті перекладу набувають предметності ті ж смисли, що й у мові оригіналу» [19, 121–123]. У завдання перекладача входить, у першу

чергу, не тільки якомога точніше відтворити всі «цеглинки смислу», але й зберегти комунікативно значуще смислове ядро тексту [20, 9].

На переклад (як процес і як результат) і на смислову інтерпретацію тексту впливають індивідуальні особливості інтерпретатора, стилі автора і перекладача, жанрові та типологічні особливості тексту оригіналу та тексту перекладу. Тексторозуміння і текстосприйняття можливе тільки за умови врахування контексту ситуації і контекстів автора/продюцента – читача/реципієнта, їх минулого досвіду, який задає очікування і прогнозує ймовірність появи в тексті/повідомленні нової інформації; існуючих стереотипів та особистісного ставлення до повідомлюваного, що організовує вибірковий характер сприйняття [21].

Для позначення всієї сукупності культурозначущої інформації, наявної в тексті як у відкритій експліцитній формі, так і вираженої імпліцитно, Т. Добросклонська пропонує розрізняти такі рівні контексту:

- 1) денотативний, коли культурозначуща інформація виражена в прямій експліцитній формі;
- 2) конотативний, у якому культуроспецифічна інформація міститься в експресивно-емоційно-оцінних конотаціях;
- 3) асоціативний, коли культуроспецифічні компоненти представлені в асоціативних зв'язках лексичних і фразеологічних одиниць;
- 4) метафоричний, який об'єднує культуроспецифічні відомості, відображені в метафорах, порівняннях, образах, притаманних тому чи іншому мовному колективу [22, 226].

Денотативний культурологічний аспект представлений словами і словосполученнями, що позначають реалії, властиві тій або іншій культурі. Це можуть бути імена відомих людей, історичних місць, пам'яток архітектури. Значення подібних лексичних одиниць, що відносяться до денотативного рівня, тлумачиться в країнознавчих словниках, складаючи основу знання про побут того чи іншого етносу. Розуміння одних культуроспецифічних одиниць у текстах мас-медіа не викликає труднощів, на них часто базуються, наприклад, новинні або рекламні ролики. Інші ж слова і словосполучення можуть бути адекватно зрозумілі лише за наявності відповідного фонового знання. Потрапляючи у сферу міжнародних медіапотоків, деякі лексичні одиниці денотативного рівня забезпечуються роз'ясненнями, призначеними саме для міжнародної аудиторії.

Рівень конотативного контексту припускає, що культуроспецифічний компонент міститься не в денотативному, а конотативному значенні слова: одиниці цього рівня позначають поняття, часто спільні

для різних культур, проте при перекладі на іншу мову може виявлятися розбіжність у семантичних межах поняття.

Асоціативний культурологічний контекст відображає стійкі асоціативні зв'язки, властиві лексичним одиницям, що позначають реалії того чи іншого мовного колективу. Одиниці цього рівня часто використовуються в інформаційно-аналітичних текстах якісної преси, яка асоціюється у читачів із певним стилем, має авторитет і довіру.

Метафоричний культурологічний контекст найбільш складний для розуміння. Він об'єднує культуроспецифічні одиниці, запозичені з текстів, що стали невід'ємною частиною національної культури: цитати з літературних творів, фразеологічні звороти, слова з пісень тощо. Тексти ЗМІ містять величезну кількість одиниць такого роду. Їх можна зустріти майже у всіх типах медійних текстів, за винятком хіба що новинних. У культуроспецифічних одиницях метафоричного рівня є одна дуже цікава особливість – вони здатні передавати основну ідею порівняно стисло і яскраво у формі, що легко запам'ятовується. Ця властивість використовується журналістами у заголовках, різного роду слоганах. Одна вдало написана фраза може миттєво поширитися на величезну кількість медійних матеріалів і використовуватися в абсолютно різних контекстах, абсолютно відмінних від «оригіналу».

Для перекладу (як процесу і як результату) і вибору перекладацьких стратегій суттєво важливими виявляються: комунікативне завдання та умови комунікації, соціальне замовлення, умови його виконання [23, 75]. При цьому переклад визначається як «соціальна мовна діяльність», яка «являє собою зіткнення і поєднання культур» [24, 76].

Дослідження перекладу саме на рівні цілого тексту, а не його одиниць (речень, словосполучень або окремих слів) сприяє виявленню смислової структури тексту. Причому «смісл тексту – це не структура, а процес, у ході якого одне розуміння змінюється іншим» [25, 101]. Сам же текст розглядається як замкнена семантико-слова структура [26]. А на смислову структуру, у свою чергу, впливають стиль тексту, його жанр та функціональний стиль.

Всі зміни, які відбуваються у процесі перекладу у смисловій структурі тексту, є результатом переосмислення первісного смислу тексту в процесі розгортання оригінального твору.

Висновки. Вирішення проблеми відтворення смислової компоненти при перекладі є можливим за умови розгляду таких питань: 1) поняття смислу як результату спільної розумової діяльності продуцента і реципієнта; 2) сприйняття смислу з урахуванням культурологічного контексту, фонових знань та стереотипів аудиторії; 3) комунікативна

організація тексту та його семантичної і смислової структур; 4) визначення смислової організації зв'язного тексту, виділення головного метасмислу і другорядних смислів та їх відтворення при перекладі; 5) дослідження комунікативних завдань та умов комунікації.

Таким чином, підсумовуючи аналіз основних етапів процесу перекладу і їх особливостей, можна зробити висновок, що переклад (інтерпретація оригіналу) є складним психолінгвістичним процесом, у ході якого у свідомості перекладача значення окремих елементів висловлювання та значення висловлювання в цілому перетворюються на нові значення через осягнення його загального смислу.

1. Новиков А. И. Текст и его смысловые доминанты / А. И. Новиков. – М. : Азбуковник, 2007. – 224 с.
2. Васильев С. А. Синтез смысла при создании и понимании текста / С. А. Васильев. – К. : Наукова думка, 1988. – 237 с.
3. Слюсарева Н. А. Смысл как экстралингвистическое явление // Как подготовить интересный урок иностранного языка. – М. : Изд-во ВПП АОН, 1963. – С. 185–230.
4. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М. : Наука, 1982. – 158 с.
5. Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1978. – 175 с.
6. Откупщикова М. И. Синтаксис связного текста : учеб. пособ. / М. И. Откупщикова. – Л. : Ленинград. ун-т, 1982. – 100 с.
7. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 138 с.
8. Брудный А. А. Текст как форма существования знания // Знание, понимание, действительность. – Фрунзе, 1986. – С. 110–127.
9. Бацевич Ф. Смысл: сущность и сферы выявления в мове // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 34. – Ч. 1. – 2004. – С. 346–353.
10. Мильруд Р. П. Теоретические и практические проблемы обучения пониманию коммуникативного смысла иноязычного текста / Р. П. Мильруд, А. А. Гончаров // Иностранный язык в школе. – 2003. – № 1. – С. 12–18.
11. Різун В. В. Аспекти теорії тексту // Нариси про текст. Теоретичні питання комунікації і тексту / Різун В. В., Мамалига А. І., Феллер М. Д. – К. : РВЦ «Київ. ун-т», 1998. – 336 с.
12. Ленкова Т. А. Понятие смысла в текстах СМИ и условие его постижения (на материале немецкого языка) // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. – Вип. 55. – 2011. – № 17. – С. 95–99.
13. Дейк Т. А., ван. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – Вип. 23 : Когнитивные аспекты языка. – 1988. – С. 153–211.
14. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М. : Флинта ; Наука, 2009. – 496 с.
15. Шрейдер Ю. А. Логика знаковых систем (элементы семиотики) / Ю. А. Шрейдер. – М. : Знание, 1974. – 64 с.

16. *Красных В. В.* От концепта к тексту и обратно (к вопросу о психолингвистике текста) // Вестник Московского университета. Сер. 9: Филология. – 1998. – № 1. – С. 53–70.
17. *Серажим К. С.* Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектура, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : монографія / К. С. Серажим. – К. : Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2002. – 392 с.
18. *Кузнецова Т. В.* Смысл как засіб актуалізації оцінки мас-медійного тексту // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. – 2011. – Т. 24 (63). – № 4. – Ч. 1. – С. 163–168.
19. *Галеева Н. Л.* Реализация взаимодействия формальной и семантической стороны равноуровневых единиц текста в условиях работы переводчика // Проблемы психолингвистики: слово и текст / отв. ред. А. А. Залевская. – Тверь : ТвГУ, 1993. – С. 120–124.
20. *Комиссаров В. Н.* Смысловая стратификация текста как переводческая проблема // Текст и перевод. – М. : Наука, 1988 – 280 с.
21. *Gamble T. K.* Communication works / T. K. Gamble, M. Gamble. – New York, 1991. – 544 p.
22. *Добросклонская Т. Г.* Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ (современная английская медиаречь) : учеб. пособ. / Т. Г. Добросклонская. – М. : Флинта, 2008. – 263 с.
23. *Ширяев А. Ф.* Перевод как объект комплексного научного изучения // Лингвистические проблемы перевода. – М. : МГУ, 1981. – С. 68–79.
24. *Кирсанов Ю. А.* Лингвистические проблемы перевода (методологический аспект критериев качества перевода) // Текст в языке и речевой деятельности (состав, перевод, автоматическая обработка). – М., 1987. – С. 74–81.
25. *Падучева Е. В.* Семантические исследования (Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива) / Е. В. Падучева. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
26. *Дридзе Т. М.* Язык и социальная психология : [учеб. пособ. для вузов по спец. «Журналистика»] / Т. М. Дридзе ; под ред. А. А. Леонтьева. – М. : Высш. школа, 1980. – 224 с.

Подано до редакції 23. 04. 2012 р.

Lytvynenko Volodymyr.

Preservation of notional component of media text in the process of translation.

The article examines the notion of textual sense. It is defined the specificity of comprehension of textual sense in media texts. The author describes main approaches for conveying the textual sense in the process of translation.

Keywords: textual sense, interpretation, comprehension, media text, context, translation.

Литвиненко В. В.

Сохранение смысловой компоненты журналистского текста при переводе

В статье рассмотрено понятие смысла текста. Определена специфика понимания смысла в текстах СМИ. Описаны решения проблемы отображения смысловой компоненты при переводе.

Ключевые слова: смысл, интерпретация, понимание, медиатекст, контекст, перевод.

